

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΑΤΣΗΣ

Ύφεση χωρίς τέλος ή Οικονομική πολιτική για την ευημερία. Το δίλημμα των Ελλήνων

ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

Σειρά Δημοσιεύσεων Οικονομικού Τμήματος
Αρ. 41

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2015

Ύφεση χωρίς τέλος ή Οικονομική πολιτική για τη ευημερία. Το δίλημμα των Ελλήνων

Ιωάννης Θεοδοσίου*

Καθηγητής Οικονομικών, Πανεπιστήμιο του Αμπερντήν

και Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών "Δημήτρης Μπάτσης"

1. Η θεωρητική ανάλυση της Ελληνικής Τραγωδίας

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την πλήρη συνεργασία της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ και της πλειονότητας του ελληνικού πολιτικού κατεστημένου προχώρησαν στην επιβολή ενός τρίτου γύρου βαριάς λιτότητας στους Έλληνες πολίτες μετά από την συμφωνία του Ιουλίου 2015 που αποτελεί ένα είδος Καρχηδόνιας ειρήνης για την Ελλάδα. Οι εμπνευστές αυτής της πολιτικής διαφημίζουν ότι η λιτότητα συνιστά τον μόνο δρόμο προς την οικονομική ανάκαμψη και ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση – "There Is No Alternative (TINA)".

Ο νέος γύρος αυτής της μισάνθρωπης λιτότητας απαιτεί όλο και περισσότερες περικοπές στις αμοιβές και τις συντάξεις, αυξήσεις στη φορολογία, συνολική εξάλειψη οποιασδήποτε συλλογικής σύμβασης εργασίας, απολύσεις υπαλλήλων στο δημόσιο τομέα, πώληση της Δημόσιας περιουσίας σε τιμές ευκαιρίας και αυστηρές περικοπές στη χρηματοδότηση του ήδη υποχρηματοδοτούμενου συστήματος υγείας.

Σύμφωνα με τη νεοκλασική ανάλυση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αυτές οι θυσίες οδηγούν στην αναζωογόνηση της Ελληνικής οικονομίας γιατί, δεδομένου ότι η Ελλάδα παρουσίασε μια μείωση της παραγωγικότητας τις προηγούμενες δεκαετίες (π.χ. από το 2001 έως το 2008) και η κατά κεφαλή οριακή παραγωγικότητα μειώθηκε, τα πραγματικά εισοδήματα πρέπει να μειωθούν και οι Έλληνες πρέπει να δεχθούν χαμηλότερους μισθούς. Όταν οι μισθοί και τα εισοδήματα πέσουν στο κατάλληλο χαμηλό επίπεδο, τότε οι αγορές θα βρεθούν σε κατάσταση ισορροπίας και η Ελληνική οικονομία θα παρουσιάσει ανάπτυξη που θα απορροφήσει την ανεργία.

-
- Θερμές ευχαριστίες στον Θεόδωρο Μαριόλη για την πολύτιμη βοήθεια του στην επιμέλεια του κειμένου, τις παρατηρήσεις και τα σχόλια. Ο συγγραφέας ευθύνεται για πιθανά λάθη ή παραλείψεις στο παρόν κείμενο

Αυτή η θεωρητική νεοκλασική ανάλυση βασίζεται σε μια μαθηματικά «κομψή» θεώρηση, γνωστή και ως «Θεωρία της Γενικής Οικονομικής Ισορροπίας» που σε θεωρητικό επίπεδο βασίζεται σε μία σειρά θεωρητικών προϋποθέσεων για πλήρη ευκαμψία μισθών και τιμών και αγορές αντιστοιχούσες σε κάθε πιθανή συναλλαγή. Η βασική θεώρηση προέρχεται από το λεγόμενο Νόμο του Say (1767-1832) που προτείνει ότι από την τιμή του κάθε προϊόντος που μεταφέρεται και πουλιέται στην αγορά, προέρχεται ένα εισόδημα που αντιστοιχεί σε μισθούς, επιτόκια, κέρδη ή προσόδους. Το εισόδημα αυτό είναι επαρκές για την αγορά του προϊόντος. Κάποιος, κάπου, αγοράζει όλη την ποσότητα και, από τη στιγμή που αγοράζεται, υπάρχει μια δαπάνη ίση σε αξία με την αξία της παραγωγής. Έτσι η προσφορά προϊόντων και εργασίας δημιουργεί ζήτηση για αυτά τα προϊόντα και την εργασία. Η δεύτερη βασική υπόθεση είναι αυτή της τέλει πληροφόρησης και πρόβλεψης για όλα τα μελλοντικά οικονομικά γεγονότα.

Για το νεοκλασικό δόγμα, η οικονομική ύφεση είναι μια προσωρινή απορρύθμιση των αγορών, μια υπερπροσφορά κερδοσκοπικών συναλλαγών. Η αιτία της είναι η συρρίκνωση της πίστωσης και η λύση έγκειται στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στις αγορές. Η ανεργία είναι αποτέλεσμα των μεταβολών της ζήτησης που συμβαίνουν διαρκώς, αλλά ιδιαίτερα των αντιστάσεων που προκαλούνται από την ύπαρξη τριβών στην αγορά εργασίας, οι οποίες δεν επιτρέπουν την κατάλληλη, αυτόματη προσαρμογή των μισθών προς τα κάτω. Η οικονομική ύφεση είναι μια προσωρινή διαταραχή σε ένα σύστημα που λειτουργεί ομαλά προς την πλήρη απασχόληση, ενώ μόνον μια πλήρως ευέλικτη πολιτική μισθών μπορεί να εξαλείψει την ανεργία. Επομένως, μακροχρόνια, και σε συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού, οι μισθοί τείνουν να συνδέονται με τη ζήτηση, έτσι ώστε όλοι όσοι θέλουν να εργαστούν για τον υπάρχοντα ονομαστικό μισθό, να καταλήγουν να είναι απασχολούμενοι. Εάν τα άτομα είναι "ορθολογικά", δηλ. αναμένουν αυτό που τελικά συμβαίνει, η ισορροπία πλήρους απασχόλησης πραγματοποιείται (και) βραχυχρόνια.

Ο Νόμος του Say αποτελεί την αναντικατάστατη και ισχυρή άμυνα της νεοκλασικής ορθοδοξίας εναντίον όσων πρεσβεύουν ότι, σε συνθήκες ύφεσης, η ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης είναι απαραίτητη για να αντιμετωπισθεί το έλλειμμα ζήτησης είτε μέσω της έκδοσης και της δαπάνης χρήματος είτε μέσω του δημόσιου δανεισμού και της δημόσιας δαπάνης. Για την νεοκλασική ορθοδοξία δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται σταθεροποιητικές νομισματικές ή δημοσιονομικές πολιτικές γιατί οι αγορές είναι αποτελεσματικές για να ξεριζώσουν τη φτώχεια και την ανεργία. Κατά συνέπεια ο ρόλος της κυβέρνησης πρέπει να είναι ελάχιστος, με την νομισματική πολιτική να κατευθύνεται από τους – μη εκλεγμένους

αλλά *διορισμένους* – διοικητές της ‘ανεξάρτητης’ κεντρικής τράπεζας και η δημοσιονομική πολιτική να καθορίζεται από συνταγματικά κατοχυρωμένους δημοσιονομικούς κανόνες.

Ωστόσο, σε αντίθεση με τα συμπεράσματα της νεοκλασικής ορθοδοξίας, όπου και εάν εφαρμόστηκαν οι παραπάνω συνταγές πολιτικών λιτότητας, παρουσίασαν παρόμοια αποτελέσματα με αυτά της Ελλάδας κατά τα τελευταία 6 χρόνια. Στην Ελλάδα η μείωση του ΑΕΠ είναι σε ποσοστό άνω του 25% (όταν το ΑΕΠ των Ηνωμένων Πολιτειών στη διάρκεια της μεγάλης Ύφεσης του 1930 μειώθηκε κατά 20% και του Ηνωμένου Βασιλείου κατά 11%) και η ανεργία έχει φτάσει στο 28%, για το σύνολο των εργαζομένων, και το 70%, για τους νέους εργαζόμενους. Το ποσοστό της παιδικής φτώχειας ανέρχεται στο 41% και όσοι κατατάσσονται ως φτωχοί ή κινδυνεύουν να βρεθούν σ’ αυτή την κατηγορία αντιστοιχούν στο 56% των Ελλήνων, ενώ το 46% των συνταξιούχων βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας. Οι εγκληματικές πράξεις και οι αυτοκτονίες έχουν πολλαπλασιαστεί, η βρεφική θνησιμότητα έχει αυξηθεί απότομα και η διάδοση των ασθενειών έχει προκαλέσει χάος στο ελλιπώς χρηματοδοτούμενο και άκρως υποβαθμισμένο σύστημα υγείας. Δεν θα έπρεπε να περάσει απαρατήρητο το ότι, κατά τη διάρκεια των ετών 2008-2012, τα πιο φτωχά νοικοκυριά έχασαν σχεδόν το 86% του εισοδήματός τους, ενώ τα πλουσιότερα έχασαν μόνο το 17-20% και οι φόροι που πλήρωσαν οι φτωχότερες εισοδηματικά τάξεις αυξήθηκαν κατά 337%, ενώ οι φόροι που πλήρωσαν οι ανώτερες εισοδηματικά τάξεις αυξήθηκαν μόνο κατά 9%. Τελικά, οι νεοκλασικές συνταγές πολιτικών λιτότητας καταλήγουν να είναι ένας πόλεμος εναντίων των φτωχών.

2. Γιατί η λιτότητα δεν είναι ο σωστός δρόμος για την ανάπτυξη

Η παραπάνω καταστροφική πορεία της Ελληνικής οικονομίας και η εντυπωσιακή επιδείνωση των κοινωνικών ανισοτήτων καταδεικνύει ότι η εμπιστοσύνη στις πολιτικές της λιτότητας και την αποτελεσματική λειτουργία των αγορών είναι άστοχη και θα πρέπει να εγκαταλειφθεί. Η νεοκλασική πίστη στη θεωρητική επιτυχία των πολιτικών λιτότητας και των πολιτικών συμπίεσης μισθών και εισοδημάτων βασίζεται στην θεωρητική ύπαρξη ομοιοστατικών μηχανισμών στις αγορές, οι οποίοι μπορούν να εξαλείψουν την υπερβάλλουσα προσφορά εργασίας και των λοιπών παραγωγικών πόρων. Αλλά όπως ο Keynes παρατήρησε, εδώ και 80 χρόνια, η διαδικασία αυτορρύθμισης της αγοράς δεν υφίσταται. Όχι λόγω της ύπαρξης ατελειών στις αγορές, όπως βιομηχανικά μονοπώλια, εργατικά σωματεία, πολιτικές κατώτατου μισθού ή υψηλά επιδόματα ανεργίας, ούτε λόγω του ότι αυτή η διαδικασία αυτορρύθμισης μπορεί να είναι εξαιρετικά χρονοβόρα, αλλά γιατί:

(i) η τιμή της εργασίας (ο ονομαστικός μισθός) δεν μειώνεται σε περιόδους υπερβάλλουσας προσφοράς εργασίας, αλλά

(ii) *ακόμη και αν μειωθεί* , όπως θα έπρεπε να συμβεί σε «καλά συμπεριφερόμενες» (*well-behaved*) ανταγωνιστικές αγορές, το αποτέλεσμα δεν θα ήταν η αύξηση της απασχόλησης.

Όσον αφορά στο πρώτο, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι οι ονομαστικοί μισθοί μεταβάλλονται πολύ αργά επειδή οι άνεργοι δεν διαθέτουν έναν αποτελεσματικό τρόπο να γνωστοποιήσουν στους εργοδότες την διάθεσή τους να εργαστούν με χαμηλότερο πραγματικό μισθό και επειδή η κύρια ανησυχία των εργαζομένων είναι ο μισθός τους σε σχέση με τον μισθό εργαζομένων σε ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, ή σε συγκρίσιμα επαγγέλματα, και όχι η ύπαρξη φθηνότερου εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, οι εργαζόμενοι (οργανωμένοι ή μη) «εντός» της επιχείρησης κατέχουν (ατομικά και συλλογικά) συγκεκριμένες προς την επιχείρηση δεξιότητες και εμπειρία που τους κάνει αναντικατάστατους για τον εργοδότη, έστω και εάν υπάρχει φθηνότερο εργατικό δυναμικό έξω από της πύλες του εργοστασίου. Κατά συνέπεια το υπάρχον επίπεδο μισθών μειώνεται πολύ αργά όταν υπάρχει ανεργία και ύφεση, παρότι σε κλίμα συνεχιζόμενης ύφεσης τελικά οι μισθοί θα μειωθούν.

Ωστόσο, ακόμη και αν ο ονομαστικός μισθός μειωθεί, η υπερβάλλουσα προσφορά εργασίας δεν μειώνεται γιατί σε τέλειο ανταγωνισμό οι τιμές θα μειωθούν στην ίδια αναλογία με τους μισθούς. Όπως παρατήρησε και ο Kalecki η παραγωγή, η απασχόληση, οι πραγματικοί μισθοί, τα περιθώρια πραγματικού κέρδους δεν θα επηρεαστούν. Έτσι, η πραγματική ισορροπία της οικονομίας – με ανεργία – είναι ανεξάρτητη του επιπέδου των ονομαστικών μισθών και των τιμών. Κατά συνέπεια, εκτός και αν η μείωση στους ονομαστικούς μισθούς μπορούσε με κάποιο τρόπο να αυξήσει τη συνολική ζήτηση, δεν υπάρχει κάποιος μηχανισμός μέσω του οποίου η αμοιβαία διάθεση εργοδοτών και εργαζομένων προς την ζήτηση και την προσφορά περισσότερης απασχόλησης με χαμηλότερο πραγματικό μισθό – ή ακόμη και με τον ίδιο πραγματικό μισθό – να μπορεί να πραγματοποιηθεί.

Ο Keynes πρότεινε ένα δρόμο διαφυγής από αυτό το αδιέξοδο της νεοκλασικής ανάλυσης. Σε χαμηλότερα επίπεδα ονομαστικών μισθών, τιμών και εισοδημάτων, η πραγματική προσφορά χρήματος θα είναι μεγαλύτερη και η πραγματική ζήτηση χρήματος για συναλλαγές θα είναι μικρότερη. Η υπερβάλλουσα πραγματική προσφορά αποθέματος χρήματος θα αυξήσει τις τιμές των τοκοφόρων περιουσιακών στοιχείων και θα μειώσει τα επιτόκια. Έτσι, η πραγματική επένδυση θα αυξηθεί με αποτέλεσμα την αύξηση του εθνικού

προϊόντος και της απασχόλησης. Φυσικά, το ίδιο αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί με την αύξηση της προσφοράς χρήματος (ποσοτική χαλάρωση) αντί με αποπληθωρισμό.

Αλλά, τελικά, η παραπάνω πορεία, βασισμένη στην αύξηση της πραγματικής ποσότητας χρήματος, είναι αναποτελεσματική. Ο λόγος είναι ότι τα επιτόκια επενδύσεων βρίσκονται *ήδη* όσο πιο χαμηλά είναι δυνατόν να πάνε, σε ένα «αποτελεσματικό όριο», δηλαδή, στο οποίο, λόγω προσδοκιών ή απλά φόβου, τα άτομα είναι αδιάφορα μεταξύ παρακράτησης (αποθήκευσης) χρήματος ή αγοράς τοκοφόρων περιουσιακών στοιχείων, ακριβώς επειδή αναμένουν αύξηση των επιτοκίων στο μέλλον και συνεπώς, απώλειες από επενδύσεις σε τοκοφόρα περιουσιακά στοιχεία (αυτή είναι η κεϋνσιανή «Παγίδα Ρευστότητας»).

Η νεοκλασική απάντηση στο παραπάνω είναι ότι ο αποπληθωρισμός οδηγεί σε αύξηση του πλούτου της κοινωνίας. Το χρήμα και τα λοιπά περιουσιακά στοιχεία αποτελούν μέρος του πλούτου της κοινωνίας. Κατά συνέπεια, σε χαμηλότερο επίπεδο τιμών, αυξάνεται η αγοραστική δύναμη, ενώ η αξία του πλούτου που κρατείται με τη μορφή αγαθών παραμένει η ίδια. Έτσι, όταν η πραγματική τιμή των περιουσιακών στοιχείων αυξάνεται, οι ιδιοκτήτες τους θα αυξήσουν την κατανάλωσή τους σε βάρος της αποταμίευσης και η συνολική ζήτηση θα αυξηθεί («Αποτέλεσμα Πραγματικών Ρευστών Διαθεσίμων»).

Ωστόσο, τόσο ο I. Fisher όσο και ο M. Kalecki, παρατήρησαν ότι το μεγαλύτερο μέρος των ιδιωτικών τίτλων συμπεριλαμβανομένων των τραπεζικών καταθέσεων αντικατροπρίζονται (άμεσα ή έμμεσα) στο ιδιωτικό χρέος. Έτσι, ο αποπληθωρισμός θα αυξήσει την επιβάρυνση του χρέους σε αξία τουλάχιστον ίση με την πραγματική αξία των περιουσιακών στοιχείων. Επιπλέον, ο πληθυσμός δεν κατανέμεται τυχαία σε οφειλέτες και πιστωτές. Οι οφειλέτες έχουν υψηλή οριακή ροπή προς δαπάνη από το τρέχον εισόδημα (ή πλούτο τους) και υψηλότερη τάση να παίρνουν ρίσκο σε σχέση με τους δανειστές. Οι επιχειρήσεις-δανειολήπτες έχουν ισχυρή ροπή για την απόκτηση φυσικού κεφαλαίου ή διαρκών αγαθών ή χαρτοφυλακίων, των οποίων η χρηματική αξία υπερβαίνει τον πραγματικό πλούτο που αυτοί κατέχουν. Τέλος, τα νοικοκυριά-δανειολήπτες είναι συνήθως νέες οικογένειες που αγοράζουν διαρκή αγαθά (π.χ. κατοικίες, έπιπλα) πριν την εξασφάλιση του εισοδήματος που είναι απαραίτητο ώστε να ξεπληρώσουν την αξία τους, και, έτσι, υπόκεινται σε μεγάλους ισχυρούς περιορισμούς ρευστότητας

Κατά συνέπεια, όταν οι ονομαστικές τιμές και οι ονομαστικοί μισθοί αποπληθωριστούν, οι δανειακές υποχρεώσεις των δανειοληπτών αποτελούν υψηλότερο ποσοστό του πραγματικού εισοδήματός τους σε σχέση με πριν, καθιστώντας τους ανίκανους για νέα

δανειοληψία. Οι μειώσεις στην πραγματική αξία του κεφαλαίου των δανειοληπτών, λόγω της υψηλότερης επιβάρυνσης του χρέους, υπερβαίνει κατά πολύ σε αξία τα οφέλη των πιστωτών από τον αποπληθωρισμό. Οι αδυναμίες αποπληρωμής υποχρεώσεων από τους δανειολήπτες μεταδίδουν κίνδυνο αφερεγγυότητας στους πιστωτές και έτσι απειλείται η φερεγγυότητα και η ικανότητα ρευστότητας των ιδιωτών πιστωτών και των χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Τα αποτελέσματα των πολιτικών λιτότητας στο τραπεζικό σύστημα και στο μέγεθος της χρεοκοπίας νοικοκυριών και επιχειρήσεων στην Ελλάδα μάλλον επιβεβαιώνουν και σίγουρα δεν αντιφάσκουν με τις προβλέψεις της παραπάνω ανάλυσης.

3. Μία εναλλακτική θεώρηση της ύφεσης και της ανάκαμψη. Σταθεροποιητικές δημόσιες πολιτικές αναφορικά με τις επενδύσεις

Η ουσιώδης ανεξάρτητη μεταβλητή σε μια οικονομία είναι η επένδυση. Οι αποταμιεύσεις προσαρμόζονται στις επενδύσεις μέσα από τις κατάλληλες μεταβολές του εισοδήματος, το οποίο με τη σειρά του προσδιορίζει το επίπεδο της απασχόλησης. Αν τα εισοδήματα αποταμιεύονται και δεν δαπανώνται, τότε μειώνεται η συνολική ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες. Έτσι, η δαπάνη ισοδυναμεί με εισόδημα. Η επένδυση αναπληρώνει το κενό μεταξύ κατανάλωσης και εθνικού προϊόντος πλήρους απασχόλησης. Δεν είναι βέβαιο ότι, πάντοτε, η δαπάνη θα είναι αρκετή για την πλήρη απασχόληση των πόρων της οικονομίας ή ότι οι επενδύσεις θα είναι αρκετές, ώστε να απορροφήσουν τις αποταμιεύσεις που θα υπήρχαν, αν η οικονομία ήταν σε κατάσταση πλήρους απασχόλησης.

Από την πλευρά του επενδυτή, η ανάληψη μιας επένδυσης επηρεάζεται από την οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου, που ορίζεται σε όρους, πρώτον, *προσδοκίων* των μελλοντικών αποδόσεων και, δεύτερον, τρέχοντος κόστους παραγωγής μιας μονάδας κεφαλαίου. Η μακροχρόνια φύση των προσδοκίων αναφορικά με τις επενδυτικές αποφάσεις, μπορεί να εξηγήσει γιατί τα εισοδήματα δεν δαπανώνται στον επαρκή βαθμό και γιατί είναι δύσκολο να ελέγξουμε την επένδυση μέσα από τον έλεγχο των τραπεζικών επιτοκίων. Επιπροσθέτως, η εξάρτηση μιας επένδυσης από την οριακή αποδοτικότητα, με την υψηλή μεταβλητότητά της, δείχνει γιατί η επένδυση είναι ασταθής συνάρτηση του επιτοκίου.

Στις σημερινές συνθήκες της Ελληνικής οικονομίας πρέπει να εφαρμοστεί ένα ευρύ πλαίσιο με δημόσιες επενδύσεις ώστε να αντισταθμιστούν οι συνέπειες από την πτώση της οριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου και που να αποσκοπεί στη κινητοποίηση των ανενεργών αποταμιεύσεων. Όπως παρατήρησε ο Keynes το κράτος πρέπει να αναλάβει "an ever greater responsibility for directly organising investment [...] a somewhat comprehensive socialisation of investment will prove the only means of securing an approximation to full

employment". Είναι, επομένως, αναγκαία η διαχείριση της ζήτησης από τις εκλεγμένες κυβερνήσεις, ώστε να περιοριστούν οι διακυμάνσεις της οικονομίας και ως συνέπεια, να περιοριστεί η αβεβαιότητα αναφορικά με τις επενδυτικές αποφάσεις.

Η νεοκλασική ορθοδοξία προβάλλει έναν αριθμό από θεωρητικά επιχειρήματα ενάντια στις δημόσιες επενδύσεις και δαπάνες, παρότι δεν υπάρχει καμία μαρτυρία από ιστορικά δεδομένα ότι οι δημόσιες επενδύσεις και, γενικότερα, δαπάνες έχουν αρνητικά αποτελέσματα για την οικονομία.

Ένα τέτοιο επιχείρημα είναι ότι ο δημόσιος τομέας είναι λιγότερο αποδοτικός-παραγωγικός. Ωστόσο, αυτό πηγάζει από μία αλυσιτελή εφαρμογή της έννοιας της παραγωγικότητας στην περίπτωση του δημοσίου τομέα. Ο δημόσιος τομέας δεν παρουσιάζει συνήθως βελτίωση σε σχέση με τον ιδιωτικό τομέα, επειδή ο δημόσιος τομέας παρέχει υπηρεσίες έντασης εργασίας (π.χ. υγειονομική περίθαλψη) και οι δραστηριότητές του μετριοούνται από την προσπάθεια που εισρέει (π.χ. αριθμό των δασκάλων¹ που απασχολούνται) παρά από κάποιο εύκολα μετρήσιμο παραγόμενο προϊόν. Επιπλέον, στον βιομηχανικό τομέα η αύξηση παραγωγικότητας είναι αρκετά πιο γρήγορη απ' ό,τι στους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας και το μεγαλύτερο μέρος του βιομηχανικού τομέα είναι σε ιδιωτικά χέρια. Έτσι, κατά μήκος του χρόνου, το κόστος των δραστηριοτήτων στους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας τείνει να αυξηθεί σχετικά με την βιομηχανία. Αυτή η αύξηση δεν έχει, ωστόσο, καμία σχέση με τη μορφή της ιδιοκτησίας του συγκεκριμένου τομέα της οικονομίας.

Η νεοκλασική ορθοδοξία βεβαιώνει ότι ο δημόσιος τομέας δεν μπορεί να εξασφαλίσει την οικονομική αναθέρμανση επειδή οι δημόσιες δαπάνες εκτοπίζουν την ιδιωτική δαπάνη και, έτσι, βλάπτουν τις προοπτικές μεγέθυνσης της οικονομίας. Ωστόσο, η ιστορία των πρόσφατων ετών δείχνει ότι οι πολιτικές λιτότητας δεν έχουν λειτουργήσει και ότι οι εργαζόμενοι και οι πόροι που δεν χρησιμοποιεί ο δημόσιος τομέας δεν έχουν χρησιμοποιηθεί σε άλλες, παραγωγικότερες χρήσεις από τον ιδιωτικό τομέα. Αντ' αυτού έχουν αφεθεί σε συνθήκες μη απασχόλησης.

Επιπλέον, ένα από τα πιο αξιοπρόσεκτα χαρακτηριστικά ευρήματα που προκύπτουν από την πρόσφατη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας είναι ότι το οικονομικό αποτέλεσμα της αύξησης των δημοσίων δαπανών συνδέεται με μια απότομη αύξηση ιδιωτικών επενδύσεων και

¹ Η παραγωγικότητα εργασίας ορίζεται ως η τιμή του παραγόμενου καθαρού προϊόντος ανά μονάδα εργασίας. Άρα, στην περίπτωση των δασκάλων, αλλά και σε όλες εκείνες τις περιπτώσεις-διαδικασίες που δεν παράγεται κέρδος, η εφαρμογή αυτού του ορισμού στερείται νοήματος.

παραγωγής του ιδιωτικού τομέα. Μια εξήγηση αυτού του φαινομένου είναι ότι ο ιδιωτικός τομέας αναγνωρίζει ότι ένας διερευνώμενος δημόσιος τομέας συνεπάγεται περισσότερη ζήτηση για τα αγαθά που παράγει ο ίδιος ο ιδιωτικός τομέας και, ως εκ τούτου, επεκτείνει την παραγωγή του αναλόγως.

Στην προσπάθειά της να μειώσει το κράτος, η νεοκλασική οικονομική σκέψη βεβαιώνει ότι οι συλλογικές επενδύσεις δίνουν λιγότερη ελευθερία επιλογής στους πολίτες. Η πραγματικότητα δεν είναι τόσο απλή. Πολλές από τις δημόσιες υπηρεσίες παρέχονται συλλογικά, π.χ. υγεία, εκπαίδευση, διάθεση αποβλήτων κ.λ.π.. Έτσι, το να κλείσει ένα νοσοκομείο ή ένα σχολείο δεν αυξάνει, για τους περισσότερους ανθρώπους, το εύρος των επιλογών αλλά μόνον αλλάζει τις υφιστάμενες επιλογές. Ως εκ τούτου, η επιλογή μεταξύ της δημόσιας δαπάνης και π.χ. μειώσεων του φόρου είναι μια επιλογή μεταξύ της διάθεσης χρημάτων σε αγαθά και υπηρεσίες που ο δημόσιος τομέας παρέχει, και στην ιδιωτική κατανάλωση αγαθών. Δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να δείχνει ότι η Ελλάδα έχει υπερβολική υγειονομική περίθαλψη ή εκπαίδευση. Στην πραγματικότητα, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Τέλος, είναι αξιοσημείωτο ότι, ωθώντας την Ελλάδα στην οικονομική καταστροφή, το ευρωπαϊκό πολιτικό και οικονομικό κατεστημένο επιμένει ότι η κυβέρνηση πρέπει να παραδώσει τις περισσότερες από τις δραστηριότητες του δημόσιου τομέα στα ιδιωτικά χέρια. Αυτή η άποψη συνοδεύεται, συνήθως, από προτάσεις για επιβολή εισφοράς για τις δραστηριότητες του δημόσιου τομέα, προκειμένου να συγκεντρωθεί το ποσοστό των χρημάτων που απαιτούνται (π.χ. εισφορές συνταγών στα φάρμακα) ή να αυξηθεί το εισόδημα της δημόσιας (π.χ. υγειονομικής) υπηρεσίας. Αυτό, όμως, προσθέτει ένα ακόμα οικονομικό βάρος σε ανθρώπους με προβλήματα υγείας που δεν μπορούν να το αντέξουν οικονομικά. Έτσι, οι εισφορές για τις υπηρεσίες τείνουν να προσθέσουν *περισσότερο* οικονομικό βάρος στους οικονομικά ασθενέστερους και οποιαδήποτε κοινωνία που έχει μια αίσθηση ευθύνης, οφείλει να σκεφτεί πολύ προσεκτικά πριν ακολουθήσει παρόμοιες πολιτικές.

4. Οικονομική πολιτική για την διάσωση της οικονομίας από την ύφεση και παραμονή εκτός ύφεσης

Τα αποτελέσματα της λιτότητας και των νεοκλασικών πολιτικών έχουν ξαναφέρει στο προσκήνιο τα πέντε τεράστια «δεινά» της κοινωνίας που ανέφερε ο Sir William Beveridge το 1942, την ανάγκη, την ασθένεια, την άγνοια, την εξαθλίωση, και την απραξία. Η μισανθρωπική λιτότητα που επιβλήθηκε στον ελληνικό πληθυσμό απειλεί τη ζωή των φτωχότερων και πιο ευάλωτων, την κοινωνική συνοχή και την υγεία του πληθυσμού. Δεν

πρέπει να αγνοείται η ανθρώπινη δυστυχία που προέρχεται από αυτές τις πολιτικές και την ανικανότητα τους στο να επιτευχθεί μια οικονομία πλήρους απασχόλησης και στο να εξαλειφθούν οι εισοδηματικές ανισότητες που παράγονται από αυτές τις πολιτικές λιτότητας.

Ποιες πρέπει να είναι οι θεμελιώδεις κατευθύνσεις πολιτικής στα ερχόμενα χρόνια; Οι επενδύσεις στη δημόσια υγεία και εκπαίδευση αποτελούν τις πιο επείγουσες δημόσιες επενδυτικές πρωτοβουλίες για την ανάκαμψη της Ελληνικής οικονομίας.

Η θέσπιση νόμων για την παροχή καθολικής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης του πληθυσμού βάσει των προβλημάτων υγείας των ατόμων και όχι βάσει της ικανότητας τους για τη πληρωμή της περίθαλψής τους, με όμοια κάλυψη για πλούσιους και φτωχούς, όχι μόνο θα βοηθήσει την οικονομική δραστηριότητα αλλά είναι αναγκαία για την επιδημιολογική πρόληψη.

Όμοια, η θέσπιση νόμων για την παροχή ενός εκσυγχρονισμένου εκπαιδευτικού συστήματος, βασισμένου σε διεθνή πρότυπα, το οποίο να δίνει στο σπουδαστή τη δυνατότητα ενασχόλησης με το επιστημονικό αντικείμενο της επιλογής του είναι αναγκαίο για την πνευματική εγρήγορση, ανεξάρτητη και κριτική σκέψη.

Οι επενδύσεις αυτές συνιστούν το πιο πολύτιμο μέρος ενός προγράμματος δημοσίων επενδύσεων καθώς οδηγούν σε μια περισσότερο αποτελεσματική και δυναμική οικονομία.

Ωστόσο, η δίκαιη και προοδευτική φορολογία αποτελεί τη βάση οποιασδήποτε προοδευτικής πολιτικής και οποιουδήποτε προγράμματος δημοσίων επενδύσεων. Στην Ελλάδα υπάρχει μεταβίβαση πλούτου από τα κατώτερα και τα μεσαία κοινωνικά στρώματα προς τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Ένα μεγάλο μέρος του πλούτου που συγκεντρώνεται σε μικρή μερίδα του πληθυσμού δεν αντανakλά τις ατομικές προσφορές αυτών των ατόμων στην κοινωνία αλλά αντίθετα αντανakλά προσόδους των μελών αυτών των ομάδων, πρόσοδοι οι οποίες συγκεντρώθηκαν λόγω κακών κανονισμών ή νομοθεσίας, διαφθοράς, εκμετάλλευσης, και μονοπωλιακής δύναμης.

Η δίκαιη φορολογία πρέπει να βασίζεται σε προοδευτική φορολογία στην *πηγή* του εισοδήματος, όπως γίνεται σε όλες τις προηγμένες χώρες και όχι σε *ad hoc* φορολογικές επιβαρύνσεις περιουσιών πολιτών που θυμίζουν μεσαιωνικές πρακτικές ή σε γενικούς φόρους κατανάλωσης που επιβαρύνουν περισσότερο τα χαμηλότερα και μέσα εισοδήματα. Η προοδευτική φορολογία πρέπει να παρέχει χαμηλούς συντελεστές φορολογίας για τις κατώτατες εισοδηματικές τάξεις, οι οποίοι να αυξάνουν για τις μεσαίες εισοδηματικές τάξεις, και πολύ υψηλούς συντελεστές για τα κορυφαία εκατοστημόρια της κατανομής εισοδήματος.

Ας μην ξεχνούμε ότι ο πρόεδρος Roosevelt θέσπισε 94% φορολογικό συντελεστή για τα υψηλότερα εισοδήματα στις ΗΠΑ (94 *cents* φόρο για κάθε 1\$ εισόδημα πάνω από \$25.000 (γύρω στα \$350.000 σημερινά). Αυτό χρηματοδότησε ένα ευρύ πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων συμπεριλαμβανομένων και προγραμμάτων δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και επέκτασης του κράτους πρόνοιας. Ήταν μία αναδιανομή του εισοδήματος σε όφελος των κατώτερων εισοδηματικών τάξεων, η οποία οδήγησε σε αύξηση της ζήτησης και τελικά βοήθησε την Αμερικανική οικονομία να ξεφύγει από την Μεγάλη Ύφεση. Ο λόγος ήταν, όπως παρατήρησε ο J. M Clark το 1934, ότι «[if there is an] undue concentration of incomes and probably a resulting tendency to over-saving if a more equal distribution were achieved mainly at the expense of reducing a volume of savings so swollen that a considerable part of it goes to waste, the change would be very nearly a clear gain».

5. Συμπεράσματα

Οι πολιτικές που στοχεύουν στη μείωση της ανεργίας και των οικονομικών ανισοτήτων αλλά και στην προώθηση της οικονομικής προόδου, συνιστούν την απαραίτητη πορεία που πρέπει να ακολουθήσει η χώρα προς μια περισσότερο πολιτισμένη και συνεκτική κοινωνία. Η θεαματική οικονομική ανάκαμψη της Ισλανδίας ύστερα από τη διάρρηξη της δικής της χρηματοπιστωτικής φούσκας, το 2008, δείχνει ότι «Υπάρχει Εναλλακτική Λύση». Η Ισλανδία, απορρίπτοντας την ακραία λιτότητα που προτάθηκε από το ΔΝΤ, προστάτευσε τον πληθυσμό της, παρέχοντας στήριξη στις πιο ευάλωτες και ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και δεν ισοσκέλισε τον προϋπολογισμό της μέσω περικοπών στις κοινωνικές υπηρεσίες και στην υγεία. Υπάρχει εναλλακτική λύση για την οικονομική ανάκαμψη της χώρας. Ο μισάνθρωπος πόλεμος εναντίον των φτωχών και των μεσαίων τάξεων που πηγάζει από τις νεοκλασικές συνταγές πολιτικής όχι μόνο δεν συνθέτουν την λύση του προβλήματος της ύφεσης αλλά είναι το πρόβλημα αυτό καθαυτό.

Βιβλιογραφία

Fisher, I. (1933) "The Debt Deflation Theory of Great Depressions," *Econometrica*.

Keynes J. M. (1936) 'The General Theory of Employment, Interest and Money', Macmillan.

Clark J. M. (1934) 'Strategic Factors in Business Cycles' National Bureau of Economic Research.

Kalecki, M. (1944)"Professor Pigou on 'The Stationary State'-A Comment," *Economic Journal*.